

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 11 - 12
1993 - 1994

İstanbul - 1997

BİR HADİS TERİMİ OLARAK "SAHAFÎ"
ve
HADİS TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Dr. Ahmet YÜCEL

Bu araştırmada erken dönemlerden itibaren râvî hakkında kullanılmaya başlanan "sahafî" terimi hadis tarihi açısından önemine de işaret edilerek incelenecektir.

LÜGAT VE TERİM ANLAMI

Sözlükte, sahiyeyi okumakta hata eden¹, benzer harfleri hatalı okuyarak rivayet eden² mânalarına gelen sahafî, cerh lâfzı olarak ise "semâ veya kıraat metotlarından biriyle olmaksızın doğrudan sahiyeden rivayet ettiği için benzer harfleri birbirine karıştıran râvî" anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Arap dilbilimcisi Halil b. Ahmed (ö. 175/791) de sahafîyi "doğrudan sahiyeden rivayet ettiği için harfleri birbirine karıştırarak hata eden kimse"³ şeklinde tarif etmiştir.

ORTAYA ÇIKIŞI VE HADİS TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Hadislerin yazılması (kitâbetü'l-hadîs) hususunda ilk dönemlerde bir müddet farklı görüşler ileri sürülmüşse de, daha sahabe döneminden itibaren azımsanmayacak sayıda sahiyelerin varlığı inkâr edilemeyecek bir

1 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXIV, 6; Âsım Efendi, *Kamus*, III, 639.

2 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 87.

3 Askerî, *Tashîfatü'l-muhaddîsin*, I, 24.

gerçekdir⁴. Kaynağı sahabenin tuttuğu özel notlar⁵ olan ve belirli sayıda hadisleri ihtiva eden sahifeler zamanla çoğalarak ellerde dolaşır hale gelmiştir. Arap harflerinin ilk iki asırda henüz noktadan yoksun olması, sahifelerden doğrudan yapılan rivayetlerde şeklen benzer harflerin karıştırılması suretiyle hatalı rivayetlere sebep olmaktadır. Başka bir ifadeyle Arap yazısının doğrudan sahifeden rivayet için yeterli seviyede olmadığı bir dönemde⁶ sahifelerden yapılan nakiller tashife sebep olmaktadır⁷. Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) verdiği bilgiye göre böylesi sahifelerin yazılarının okunmaz duruma getirilmesini emretmek suretiyle bu konuda ilk tedbiri alan Hz. Ömer olmuştur⁸. Hadislerini eserlerde toplayan birçok muhaddis de aynı endişeyle ya ölmeden önce kitaplarını imha etmiş veya yıkanmasını, yakılmasını ve toprağa gömülmesini vasiyet etmiştir⁹.

Söz konusu tedbirlere rağmen Evzâî'nin (ö. 157/773) "bu ilim hocalardan alındığında şerefli idi, kitaplara yazılmaya başlayınca ehil olmayanlar da işin içine karıştı"¹⁰ şeklindeki açıklamasından da anlaşıldığı gibi ehil olmayanlar sahifelerden rivayete devam ettiler. Bunun üzerine muhaddisler semâ veya kıraat metotlarından biri ile almadan doğrudan sahifelerden rivayet edenleri "sahafî" diye tanıtma ve bunların rivayetlerinin geçersizliğini ilân etme gereğini duydular. Süleyman b. Mûsâ (ö. 119/737): "Kur'an'ı doğrudan mushaftan öğrenenden, hadisi de doğrudan sahifeden alan sahafilerden almayın denilirdi"¹¹ şeklindeki açıklamasıyla muhaddislerin yoğun olarak hadis taliplerini sahafilere karşı uyardıklarını haber vermektedir¹².

4 A'zamî, *Dirasât*, II, 327.

5 A'zamî, *a.g.e.*, II, 334.

6 Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 25-26.

7 Hadis, metinlerinde yapılan tashifleri cümlenin gelişinden tesbit ve tashih imkânı olsa bile senetteki râvîlerin isimlerindeki tashifi tespitin güçlüğüne burada işaret etmeliyiz. Ali b. el-Medîni bu duruma "Tashifin en tehlikelisi isimlerde yapılanıdır" sözüyle dikkat çekmiştir (bkz. Askerî, *Ahbârü'l-musahhifin*, s. 33). İsimlerde yapılan tashife misal için bk. *a.g.e.*, s. 40.

8 Hatîb, *el-Kifâye*, s. 390.

9 Hatîb, *Takyîd*, s. 61-63; Zehebî, *Siyer*, VII, 213, 233; XI, 377, 396; XII, 278.

10 Dârimî, *Mukaddime*, 42; İbn Abdilber, *Câmi*, I, 68; Zehebî, *Siyer*, VII, 114.

11 Ebû Zûr'a, *Tarih*, I, 318; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, II, 32; Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 412; Askerî, *Tashifâtü'l-muhaddisin*, I, 6; *Ahbârü'l-musahhifin*, s. 32; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 22; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 46; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 194.

12 Nitekim Eyyub es-Sahtiyânî (ö. 131/748), Şu'be'ye "Hallas b. Amr el-Hicrî"den rivayet etme, çünkü o sahafidir" (bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 402), Sevr b. Yezîd (ö. 153/770) "Sahafî insanlara fetva veremez" (bkz. Hatîb, *el-Kifâye*, s. 194), Saîd b. Abdilaziz (ö. 167/783) ise "sahafilerden hadis alınmaz" (bkz. Askerî, *Ahbârü'l-musahhifin*, s. 32; Zehebî, *Siyer*, VIII, 34) şeklindeki açıklamalarıyla hadis taliplerini sahafilere karşı uyarışlardır.

Muhaddislerin sahafilere karşı takındıkları tavır haber veren Süleyman b. Mûsâ'nın hicrî 119 yılında vefat etmesi, sahifelerden rivayetin hicrî birinci asrın son çeyreğinden itibaren giderek yaygınlaştığı ve hadis âlimlerinin bunların hadise verecekleri zararlara karşı hadis rivayetinde semâ ve kıraat metotlarını geliştirmek suretiyle önlemler aldıklarına delâlet etmektedir¹³. Şu'be b. Haccâc'ın da (ö. 160/776) söz konusu tabiri "sahafiler"¹⁴ şeklinde çoğul olarak kullanması, hicrî ikinci asrın ilk yarısında sahifeden rivayet edenlerin az olmadığını göstermektedir.

Hicrî birinci asrın son çeyreğinden itibaren kullanıldığı anlaşılan "sahafî", müsteşriklerin ilk iki asırda hadislerin yazılmadığı iddiasının¹⁵ yanlışlığını ifade etmesi ve hadis eğitim öğretim (tahammülü'l-ilm) metotlarının doğuşunu hazırlayan sebepleri ortaya koyması bakımından önemli terimlerden biridir.

SAHİFEDEN RİVAYET EDEN VÂCİD¹⁶ İLE SAHAFİ ARASINDAKİ FARK

İlk üç asırda güvenilir birçok muhaddis doğrudan sahifeden rivayette bulunmuştur. Onların bu nevi rivayetlerinin sahifeden olduğuna dikkat çekilmesine rağmen bunlardan hiçbiri "sahafî" diye nitelendirilmemiştir. Söz gelimi Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) ve Katâde'nin (ö. 117/735) Câbir'el-Cu'fî'den (ö. 128/745)¹⁷, Katâde'nin Ebû Kılâbe'den (ö. 107/725)¹⁸, İbn Cüreyc'in (ö. 150/767) Atâ b. Ebî Rebah'tan (ö. 115/733)¹⁹, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın (ö. 198/813) Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813) kitabından²⁰, Hasan-ı Basrî'nin Semüre'den²¹, Mahreme b. Bükeyr'in (ö. 159/775) babasından²², Vâil b. Dâvûd'un (ö. 130/747) oğlundan²³, Ebû Süfyân Talha b. Nâfi'in Süleyman b. Kays el-Yeşkürî'nin kitabından²⁴ rivayetleri sahife veya kitaptan²⁵ olmasına rağmen sözü

13 Geniş bilgi için bkz. Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu*, s. 47-52.

14 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 174.

15 Müsteşriklerin hadislerin ilk iki asırda yazılmadığı, şifahi (sözlü) olarak rivayet edildiğine dair iddiaları ve bunlara verilen cevaplar için bkz. Yusuf el-Aş, *Takyidü'l-ilm'e yazdığı önsöz*, s. 16; Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 117-129; a.mlf., "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti", s. 26.

16 Vâcid, vicâde metoduyla rivayet eden râvî anlamındadır.

17 Cüzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 193.

18 İbn Maîn, *Tarih*, II, 484; IV, 100; İbn Ebî Hâtim, *İlel*, I, 20.

19 Hatîb, *el-Kifâye*, s. 352.

20 İbn Maîn, *Tarih*, II, 646.

21 Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 11; Zehebî, *Siyer*, IV, 567.

22 İbn Maîn, *Tarih*, II, 554; Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 183.

23 Hatîb, *el-Kifâye*, s. 392.

24 İbn Maîn, *Tarih*, IV, 293; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 46, 145; IV, 475; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 392; Zehebî, *Siyer*, V, 293; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 27.

edilen muhaddislerden herhangi biri "sahafi" olarak tavsif edilmemiştir. Zira söz konusu muhaddislerin rivayetlerinin tamamı sahifelerden olmayıp bir kısmı bu şekildedir ve bunlar da tespit edilmiştir.

Ali b. el-Medîni'ye göre tashiften kurtulabilenler Abdülvâris b. Saîd (ö. 180/796), Yezid b. Zürey' (ö. 182/798), Bişr b. el-Mufaddal (ö. 189/804) ve İsmail b. Uleyye (ö. 194/809) olmak üzere sadece dört kişidir²⁶. Ahmed b. Hanbel'e göre ise tashiften kurtulabilen olmamıştır²⁷. Ancak yapılan tashifler muhaddisler tarafından tespit edilmiştir²⁸. "Sahafiler" ise "rivayetlerinin çoğu sahifeden olduğu veya sahifeden rivayeti âdet edindikleri" için diğer muhaddisler gibi hataları birkaç değil birçok olmuştur. Bu sebeple İbn Cüreyc'den (ö. 150/767) sahifeden rivayet hususunda ihtilâf olduğu nakledilmişse²⁹ de bu tür rivayeti muhaddislerin çoğu hoş karşılamamış³⁰, İmam Müslim'in ifadesiyle sahifeden rivayet hadis için âfet olarak kabul edilmiş³¹ ayrıca "sahafi" tabiri şiddetli cerh lafızlarından sayılmıştır³². "Sahafi" olmayıp da bazı rivayetleri sahifeden olanların ise bu şekildeki rivayetlerine dikkat edilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Ebû Ali Salih b. Müslim el-Bağdâdî'ye (ö. ?) Amr b. Şuayb (ö. 118/736) ve rivayetleri hakkında sorulduğunda "sıkadır fakat hadisleri hakkında birşey diyemeyeceğim, zira rivayetleri miras yoluyla elde ettiği sahifedendir"³³ şeklinde cevap vermesi, Ali b. el-Medîni'nin de benzeri açıklamayı yaptıktan sonra Amr'ın zayıf olduğuna dikkat çekmesi³⁴ misâl olarak zikredilebilir.

25 Sahife veya kitaptan rivayet ettiği halde "sahafi" olarak tavsif edilmeyen muhaddislerle misal için ayrıca bkz. Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 584, 661, 818; III, 10; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 71, 130; III, 173; VI, 26; İbn Hacer, *Tehzib*, VII, 94-95; X, 288-289.

26 İbn Recep, *Şerhu 'İlel*, I, 161.

27 Hatib, *el-Cami*, I, 270; Zehebî, *Siyer*, IX, 181; X, 247-248.

28 Muhaddislerin isim, âyet, hadis ve şiirlerde yaptıkları tashiflerle ilgili Ebû Ahmed el-Hasan b. Abdillâh el-Askerî (ö. 382/992) *Kitâbü't-Tashif ve't-tahrîr* (Abdülaziz Ahmed tarafından Kahire'de 1963 yılında neşredilmiştir), *Tashifâtü'l-muhaddisin* (1904 yılında Kahire'de yayımlanmıştır) ve *Ahbârü'l-musahhiifin* (Subhi el-Bedri es-Sâmerrâî'nin tahkikiyle 1986 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir) olmak üzere üç ayrı eser telif etmiştir. Çağdaş müelliflerden Estayri Cemal'in ise bu konuda *et-Tashif ve eseruhû fi'l-hadis ve cühûdül-muhaddisin fi mukafatihî* (1415/1995 yılında Riyad'da yayımlanmıştır) isimli çalışması bulunmaktadır. Müellif eserinde konuyla ilgili eserlere de (bkz. s. 453-474) yer vermiştir.

29 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 492.

30 Hatib, *el-Kifâye*, s. 390.

31 Müslim, *et-Temyiz*, s. 188.

32 Yücel, *Hadis İstulahlarının Doğuşu*, s. 140.

33 Hatib, *el-Kifâye*, s. 392.

34 Zehebî, *Mizân*, III, 265.

SONUÇ

Hadisin çok defa manayı bozacak şekilde harf ve kelimeleri değiştirilerek tashifli nakline sebep olan sahafilere karşı alınan en önemli tedbir semâ ve kıraat metotlarının geliştirilip hadis rivayetinde uyulması gereken zorunlu prensipler olarak kabul edilmesidir. Doğrudan sahifeden rivayetin, başlangıçta hadis için âfet olduğu, ancak hadislerin aslına uygun şekilde naklinin temin edilebilmesi için gerekli olan semâ ve kıraat metotlarının geliştirilmesine sebep teşkil ettiği bu yönüyle de hadis ilmine olumlu katkısının bulunduğu söylenebilir.

Muhaddisler, bazı rivayetleri sahifeden olan râvîlerle, doğrudan sahifeden rivayeti âdet edinen "sahafilere" birbirinden ayırmış, birincilerin bu tür rivayetlerine dikkat çekerken, ikincileri "sahafi" diye isimlendirerek hadislerinin hiçbir şekilde alınmayacağını belirtmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Âsım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, I-IV, İstanbul 1305.
- Askerî, Ebû Ahmed el-Hasan b. Abdillâh b. Saîd, *Ahbâru'l-musahhifin*, thk. Subhi el-Bedrî es-Sâmerrâî, Beyrut 1406/1981.
- _____, *Tashîfâtü'l-muhaddisîn*, thk. Mahmud Ahmed Mîre, Kahire 1402/1982.
- A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî*, I-II, Riyad 1981.
- Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behram, *Sünenü'd-Dârimî*, İstanbul 1981.
- Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî, *Târîhu Ebû Zür'a*, thk. Şükrullah b. Nimetullah el-Kücânî, Dimaşk 1980.
- Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyan, *Kitâbu'l-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziya el-Umerî, I-IV, Medine 1410.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, thk. Mahmûd et-Tahhân, I-II, Riyad 1403/1983.
- _____, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ahmed Ömer Haşim, Beyrut 1405/1985.
- _____, *Takyîdü'l-ilm*, thk. Yusuf el-Aş, Beyrut 1974.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdilber en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadhîhî vemâ yenbeğî fi rivâyetihî ve hamlihî*, Beyrut, ts.
- _____, *et-Temhid limâ fi'l-muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed b. Abdilkebir el-Bekrî, I-XVI-II, Matbaatü fudâle, 1402/1982.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtîm Muhammed b. İdrîs b. el-Münzîr er-Râzî, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1371/1952.

- _____, *İlelül-hadis*, I-II, Beyrut 1405/1985.
- İbn Hacer, Şihâbuddin Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325/1907.
- İbn Maîn, Yahya b. Maîn, *Kitâbu't-târih*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, I-IV, Mekke 1399/1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr el-İfrikî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts.
- İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Recep el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Nureddin Itr, I-II, Beyrut 1398/1978.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbüri, *Kitâbü't-temyiz*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyad 1402/1982.
- Rânehürmüzî, Hasen b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Beyrut 1404/1984.
- Sezgin, M. Fuat, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, yıl: 1957, cilt: 2, cüz: 1.
- _____, *Târîhu't-türâs*, I-V, Riyad 1403-1404.
- Yusuf el-Aş, *Takyîdu'l-ilm* (mukaddime), Beyrut 1974.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişmesi (Hicrî İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. İbrahim et-Terezî, I-XXV, Beyrut 1408/1987.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, Beyrut 1382/1963.
- _____, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, I-XXIII, Beyrut 1406/1986.

13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol İmparatorluğu'nun bölünmesiyle ortaya çıkan devletler ve bu devletlerdeki ezici çoğunluğu oluşturan Türklerin konuştukları lehçeler.